HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO

IVAN ŠARIĆ

ANTIČKO NASELJE U PETRIJANCU

ANTIKE SIEDLUNG IN PETRIJANEC

Poseban otisak:
Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. II
»ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ«
Znanstveni skup — Varaždin 22—25. X 1975.

ZAGREB, 1978.

IVAN ŠARIĆ (Zagreb)

ANTIČKO NASELJE U PETRIJANCU

ANTIKE SIEDLUNG IN PETRIJANEC

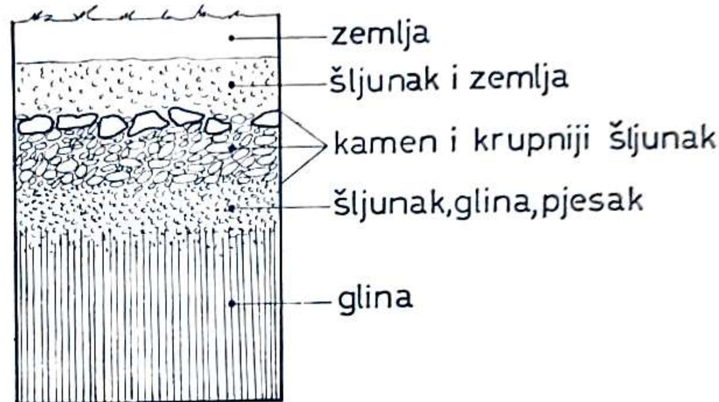
Mjesto Petrijanec nalazi se 12 kilometara sjeverozapadno od Varaždina uz cestu što povezuje Varaždin s Ptujem i Mariborom. Poput ostalih naselja koja se nižu uz tu cestu i Petrijanec predstavlja naselje razvučenog tipa. Niz kuća okrenutih užom zabatnom stranom prema cesti obrubljuje cestu u dužini od par kilometara. Na taj način formirana je od dijela ceste Varaždin—Ptuj glavna ulica Petrijanca, ulica Vladimira Nazora. Središte mjesta s mjesnom crkvom i parkom nalazi se na povišenom platou, prema kojem se vidljivo penje glavna ulica. Taj plato predstavlja ujedno i najvišu točku naselja. Teren sjeverno od platoa znatno je snižen, dok se prema jugu blago spušta i prelazi u ravnicu.

Prvi arheološki nalazi u Petrijancu zabilježeni su već 1797. godine, kad se prilikom popravka južnog dijela ceste naišlo na pravilno obrađeno kamenje.[1] Nešto konkretnija pažnja arheologa posvećena je Petrijancu početkom 19. stoljeća, kad je 20. lipnja 1805. godine pronađena u mjestu bogata rimska ostava zlatnog nakita i novca. O tom nalazu pisalo se dosta u našoj i stranoj arheološkoj literaturi.[2] Kasniji brojni arheološki nalazi, što se od 1805. javljaju sve češće, a naročito nakon II svjetskog rata uvjetovani pojačanom izgradnjom, upućivali su na ubikaciju jednog značajnog antičkog lokaliteta na području Petrijanca[3] (prilog 1). Naročito je u starijoj arheološkoj literaturi vođena polemika o ubikaciji rimske postaje *Aqua Viva* negdje na tom području. Naime, s obzirom na geografski položaj Petrijanca, na trasi važne rimske ceste što je od Petovije vodila niz Dravu do Murse i dalje do Sirmija, a na temelju udaljenosti pojedinih stanica registriranih u antičkim itinererima, pojavila se već 1870. godine pretpostavka po kojoj se *mansio Aqua Viva* treba smjestiti na uže područje ili čak u samom Petrijancu.[4] Međutim, zbog različito ubilježene udaljenosti postaje Akve Vive od Petovije na Peutingerovoj karti i Antoninijanskom putopisu s jedne te Hijerosolinitanskom itinereru s druge strane, dane su u starijoj literaturi različite lokacije te postaje, te se ona smještala najčešće u okolici Petrijanca, kao na primjer u Vinici, Križovljanu, Varaždinu pa čak i u Krapini.[5]

Pretpostavku da se naselje Akva Viva nalazilo na području Petrijanca prihvatio je MIHOVIL ABRAMIĆ a u novije vrijeme, s razumljivim oprezom, BRANKA VIKIĆ i MARCEL GORENC.[6] Za Petrijanec kao lokaciju Akve Vive odlučio se STANE PAHIČ, za mišljenjem kojeg se povodi i MIROSLAV FULIR inspiriran i ovim arheološkim istraživanjima u Petrijancu.[7] Premda ona nisu sa sigurnošću odgovorila na to pitanje, vjerujemo da svojim rezultatima objektivno pridonose jednom takvom zaključku.[8]

Problem lociranja postaje Akve Vive usko je vezan uz identifikaciju dijela trase rimske ceste koja je ovim područjem prolazila povezujući Petoviju s Mursom. Uzimajući u obzir dosadašnje rezultate na istraživanju trase te ceste mogli smo očekivati nalaze koji bi još jednom potvrdili tragove rimske ceste u Petrijancu.[9] Takovi nalazi otkriveni su na više mjesta.

U jugoistočnom dijelu Petrijanca, s južne strane današnje ceste, nazire se na terenu povišeni zemljani hrbat veće širine. U profilu sonde 2 locirane na tom mjestu naišlo se na deblji sloj šljunka i većih oblutaka koji leži na glinenom naboju te pretpostavljamo da se radi o dijelu nasipa rimske ceste. Osim ranijih nalaza sarkofaga slučajno nađenih na tom dijelu lokaliteta, u prilog jednoj takovoj pretpostavci govorio bi i rimski grob nađen u sondi 4. U tlocrtnoj dispoziciji sonde pojavila se po sredini sonde izolirana grupa pločastog kamena, izrazito bijele boje, između kojeg su ležali ulomci zemljane urne grube fakture te dio vrča s obilježjima karakterističnim za običnu kućnu keramiku.[10] (sl. 14/1; sl. 15/1). Nedaleko tog nalaza nađen je jako oštećen i vrlo teško čitljiv brončani novac vjerojatno iz početka druge polovice III stoljeća n.e.[11] Nalaz u sondi 4 bio je jako oštećen i dizlociran, te je moguće da je novac pripadao grobu, što bi odgovaralo i nalazu keramike koja po kvaliteti i obliku predstavlja također inventar kasnijih stoljeća.[12] Tragovi rimske ceste nađeni su i u sondi B lociranoj na području južno od središta Petrijanca nekako uz rubno područje onog topografski povišenog platoa, a u zamišljenoj liniji već spominjanog zemljanog hrpta, vjerojatno dijela trase rimske ceste. Na dubini od 40 cm od površine naišlo se na sloj lomljena kamena utisnutog u sloj šljunka i većih oblutaka a koji leži na sloju nabijene pjeskovite gline pomiješane sa šljunkom. U sloju utisnutog lomljenog kamena nađen je novac iz prve polovice III st. n.e.[13] Kako se to moglo očekivati s obzirom na ranije nalaze sarkofaga, trag rimske ceste ustanovljen je i u sondi 15. Na dubini od 35 cm naišlo se na identičnu tlocrtnu sliku kao i u sondi B, a presjek slojeva ukazao je na sloj krupnijeg lomljenog kamena utisnutog u sloj šljunka koji leži na sloju nešto sitnijeg šljunka pomiješanog s pjeskovitom ilovačom. Donji sloj čini glineni naboj (sl. 2). Trag ceste nađen je i u proširenom dijelu sonde 11. Prilikom iskopa sonde, u njenom zapadnom dijelu u dubini od 35 cm od površine, naišlo se na dio rimskog temeljnog zida vrlo oštećenog obrađivanjem voćnjaka (sl. 8/1). Zid je građen od poluobrađenog kamena i doslovno je zaliven malterom, te se sačuvao u visini od 25—30 cm. Uz njegov zapadni rub sačuvao se dio poda pripadajuće mu prostorije. Istočno od tog dijela sonde pojavila se na dubini od 40 cm od površine masa nabijenog lomljenog kamena utisnutog u sloj šljunka i većeg valuća. U prvi mah

Sl. 2 — Presjek kroz sonde 15 — rimska cesta.
Querschnitt von Sonde 15 — Römische Strasse.

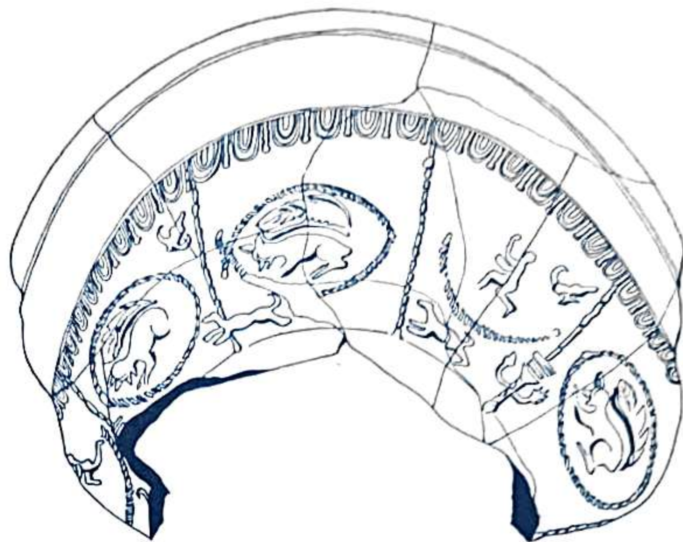
činilo se da se tu radi o nivou dvorišta objekta čije bi ostatke predstavljao netom opisani zid, međutim daljnjim kopanjem naišlo se na kvadratnu bazu rimskog miljokaza, čiji je u gornjem dijelu valjkasti nastavak virio na površini nivoa rimske ceste, odnosno u sloju lomljenog kamena. Baza je ležala na dubini od 150 cm od površine u sloju sitnijeg šljunka (sl. 16/1). Nažalost interesantniji dio miljokaza nije nađen. Istočno od sonde 11 iskolčena je sonda 14 u kojoj je na istoj dubini pronađen nastavak nivoa rimske ceste utvrđen u sondi 11. Tokom iskopa sonde 11 naišlo se na dosta nalaza rimske ranocarske keramike koja je pripadala inventaru objekta. Nalazi keramike, između kojih se naročito ističu dijelovi vrlo fino marmoriziranog vrča (sl. 17/1, 2, 3),[14] ulomci obojene i urezanim ukrasom ukrašene keramike (sl. 17/4),[15] te ostali repertoar ranocarskog zemljanog posuđa, poput dijela grla velike posude za spremanje hrane, pažljivo oblikovane i dobre fakture (sl. 18/1). Očito je da keramika pripada inventaru nekadašnjeg objekta, kao što i nalazi čavala, dio noža te grumen olova čine također sastavni dio tog inventara (sl. 18/6-9). Našlo se dosta i terrae sigillatae među kojom se naročito ističe posuda tipa Dragendorff 37

s bogatim ukrasima raspoređenim u metope odijeljene vertikalnim ukrasnim vrpcama (sl. 3). Ta bogato ukrašena posuda po motivu i izradi pripada *Rheinzabernškim* radionicama.[16]

Veća količina obrušenog rimskog građevnog materijala nađenog u sondi 7 očito je govorila o blizini arhitekture na tom povišenom predjelu lokaliteta gdje je sonda locirana. U zapadnom profilu sonde pojavila se na dubini od 25 cm od površine izolirana jama puna obrušenog građevnog materijala koji je sadržavao ulomke zidne žbuke, malter, ciglu, krovnu opeku, poluobrađeni kamen, tragove gara te ulomke keramike. S obzirom na izoliranost tog nalaza u cjelokupnom profilu sonde, mišljenja smo da se tu vjerojatno radi o otpadnoj jami u koju je prilikom raščišćavanja urušene arhitekture bacan stari građevni šut (sl. 4). Pojedini ulomci keramike nađeni unutar građevnog šuta pripadaju običnoj kućnoj keramici sive, žute i crvene prirodne boje. Premda s obzirom na namjenu manje tipična, u smislu datacije ostalog materijala, kvalitetne je fakture i pažljivo oblikovana te sigurno još pripada II stoljeću n.e. (sl. 14/2, 3; sl. 15/7). Inventar ranocarske lončarske produkcije s kraja I i II stoljeća n.e. čine ulomci keramike sivo-crne posude s urezanim ukrasom jaka metalna sjaja te ulomak narančasto bojene i glačane posude s dva reda ukrasnih ureza, također nađen u građevnom šutu (sl. 19/2; sl. 20/5).[17] Cjelini tog izoliranog nalaza pripada i brončani novac Marka Aurelija te devet opeka s radioničkim pečatima privatnih ciglara Lucija Oktavija Sekunda, Marka Junija Firmina i Kvinta Spurija[18] (sl. 21 i sl. 22). Od devet nađenih opeka pet nose pečat radionice Lucija Oktavija Sekunda, čije se djelovanje stavlja u raspon od kraja II stoljeća n.e. do u konac III st. n.e.[19] Mišljenja smo da bi se djelovanje te radionice moglo pomaknuti i nešto ranije u II st. n.e., u prilog čemu bi govorili naši primjerci. U dubljim slojevima sonde 7, točnije na dubini od 80 cm od površine, nađen je u sloju šljunka pomiješanog s pijeskom brončani novac cara Klaudija.[20] Istom sloju pripada i ulomak posudice padanske sigilate, tipa Dragendorff 25, vrlo dobre kvalitete i izrade.[21] (sl. 25/3).

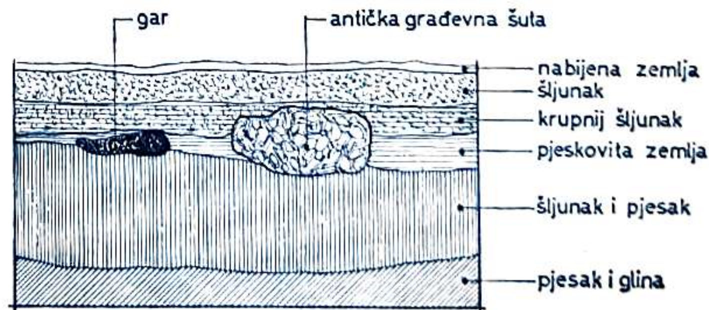
Arhitektura koja se naslućivala nalazom bačenog rimskog građevnog materijala u sondi 7, otkrivena je u sondi 10. Lokaciju sonde 10 na tom mjestu uvjetovali su slučajni nalazi kostiju i ulomaka keramike otkriveni 1948. godine prilikom postavljanja stupa javne rasvjete. Kako se relativno plitko ispod površine (20—25 cm) naišlo na kameni zid, sonda je proširena, te se tokom radova 1969. godine otkrio sjeverozapadni dio iskopa, a radovima vršenim 1970. iskop je proširen prema jugoistoku. (sl. 8/2). S obzirom na dio slobodne površine između sjevernog ruba ceste Varaždin—Ptuj i linije stambene izgradnje, proširenje iskopa prema jugu, odnosno jugozapadu, omogućilo je otkrivanje samo jednog dijela objekta u tom smjeru, dok je prema sjeveru iskop došao do temelja kuće br. 114 u ulici Vladimira Nazora. Zbog ulaza u dvorišta kuća br. 114 i 116 širenje iskopa prema jugoistoku i sjeverozapadu bilo je također ograničeno.

Dužina iskopa iznosi cca 13 m a širina 5,50 m. Unutar iskopa otkriveni su u cijelosti temeljni zidovi dviju prostorija A i B, te križišta zidova čiji se smjerovi granaju prema sjeveru,

Sl. 3 — Crtež dijelova posude tipa Dragendorff 37 — Sonda 11.

Zeichnung von Gefässfragmenten Typ Dragendorff 37 — Sonde 11.

Sl. 4 — Zapadni profil sonde 7.

Westliches Profil von Sonde 7.

TLOCRT 1:50

POLOŽAJ OBJEKTA

MARIBOR – CESTA – VARAŽDIN

GRAĐA ZIDA

LICE

LICE KAMEN

ISPUNA–KAMEN+VEZIVO

1288

340 15 55 36 55 38 64 60 480 145

KANAL LOŽIŠTA

GROB 1

OSTACI STUPIĆA HIPOKAUSTA OD OPEKE

540

265

230

40

60

POD OD CRVENE ŽBUKE

OSTACI STUPIĆA HIPOKAUSTA OD OPEKE

260

465

GROB 2

POD OD BIJELE ŽBUKE

455

60 80

60 20

360

545

60 45

60

GRAĐA ZIDA

KAMEN

LICE

OSTACI PODNE OPEKE

OSTACI KANALA

OSTACI PODNE OPEKE

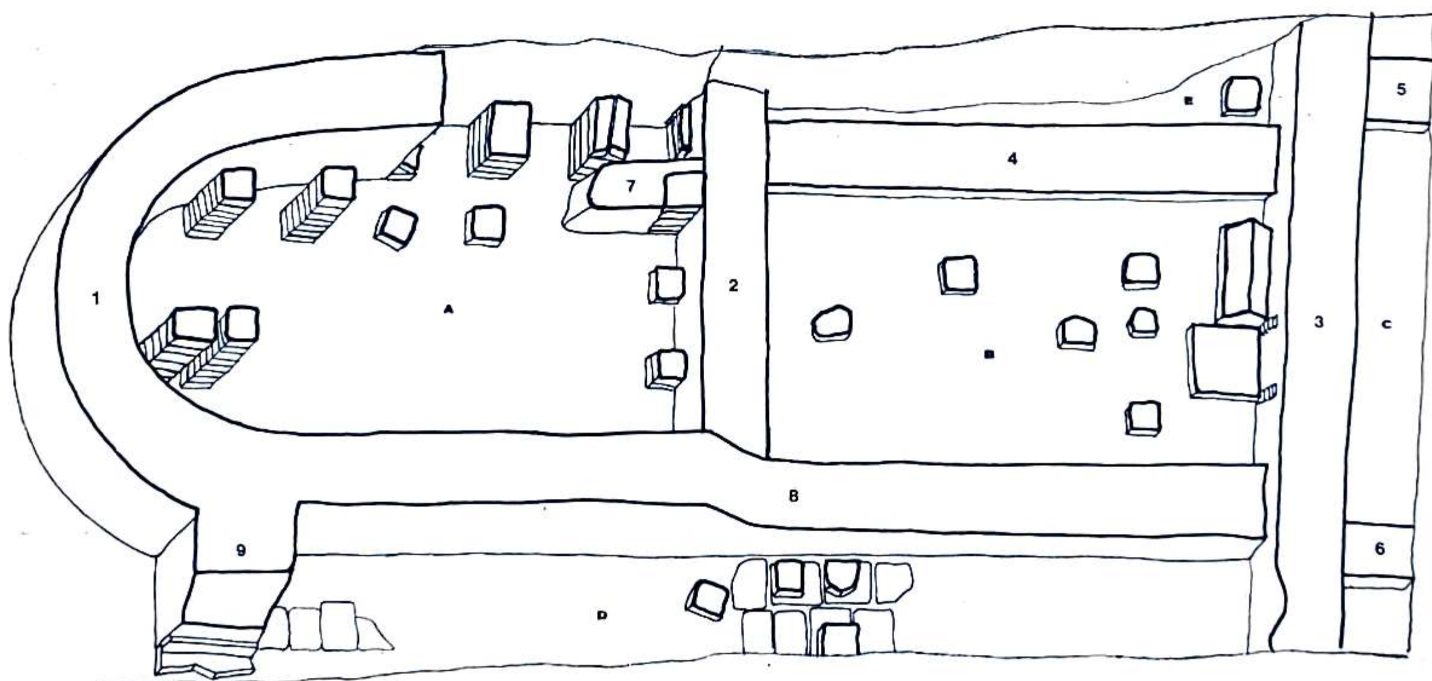
90 895 60 85

1260

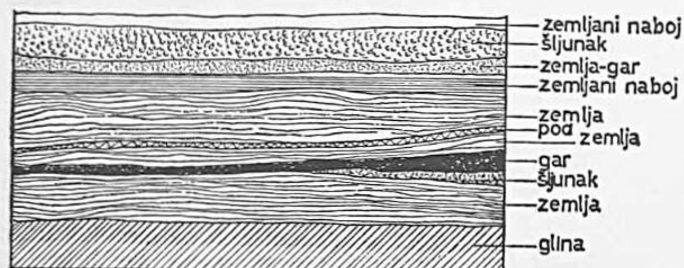
Sl. 5 — Tlocrt istraženog dijela vile.
Grundriss des erforschten Teiles der Villa.

0 1M 2M 3M 4M 5M

Sl. 6 — Aksonometrijski snimak tlocrta u mj. 1 : 50.
Axometrische Aufnahme des Grundrisses, Massstab 1 : 50.

istoku i jugu (sl. 5 i 6; sl. 9/1). Svi su zidovi građeni od većeg i manjeg poluobrađenog kamena slaganog na redove te vezanog dosta debelim slojem maltera koji uglavnom pokriva slog zida. Jezgra zida ispunjena je malternom masom pomiješanom sa kamenom lomljenjakom i rjeđe s opekom. Neke razlike u gradnji

Sl. 7 — Istočni profil sonde 13.
Östliches Profil der Sonde 13.

ustanovljene su kod zida označenog brojem 6 koji je građen samo od poluobrađenog kvadratnog kamena bez središnje jezgre i vezan žbukom, te kod zida br. 7 koji je građen naizmjeničnim redovima zidanim od nepravilno lomljenog kamena i opeke (sl. 10/1, 2). Oba su zida nešto tanjih dimenzija od ostalih zidova, dok je zapadni zid u prostoriji D najdeblji.

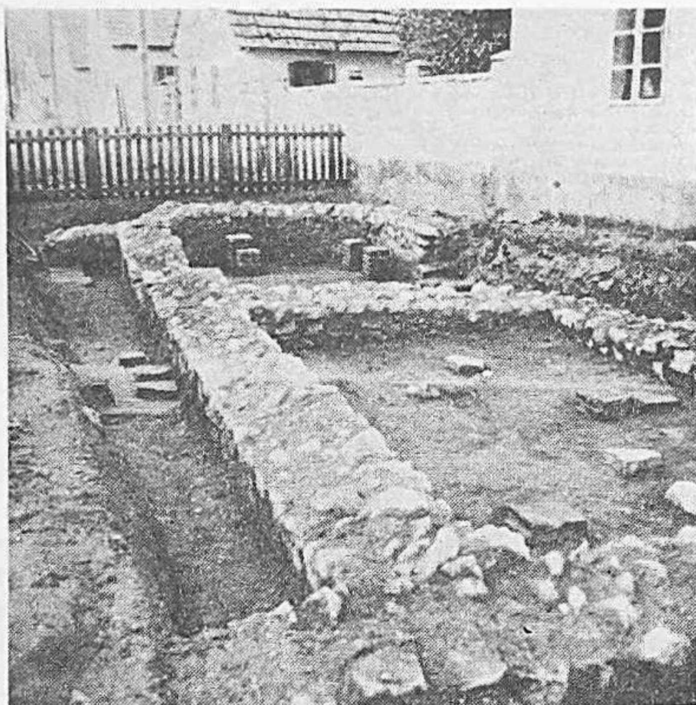
Prostoriju A uokviruje sa sjeverozapadne strane polukružni zid apside u kojoj je nađen djelomično sačuvan hipokausni sistem zagrijavanja (sl. 9/2). Najjača oštećenja nastala su po sredini prostorije gdje je uslijed postavljanja stupa javne rasvjete pod potpuno uništen (sl. 11/1). Sačuvani dio donjeg poda čini čvrsta masa maltera premazana žbukom koja predstavlja dobru izolaciju otpornu na vodu. Tom kvalitetnom žbukom bile su također premazane i unutrašnje površine apsidalnog temeljnog zida. Na pod se naslanjaju stupići građeni od manjih kvadratnih opeka, dimenzija 26 × 27 cm, raspoređeni u 4 uzdužna reda. Zbog konstruktivno većih problema koji se javljaju prilikom izvedbe gornjeg poda u luku apside, građeni su uz unutarnji rub apside stupići od opeka nešto većeg formata (40 × 30 cm). Sistem strujanja toplog zraka u zidu bio je proveden upotrebom posebno konstruiranih opeka, tubula, koji su nađeni u obrušenom građevnom materijalu (sl. 16/2, 3). Dio podloge gornjeg poda i pod nije se sačuvao. U sjevernom dijelu prostorije A, gdje se prekida temeljni zid apside, nalaze se sačuvani tragovi triju kanala usmjereni prema prostoru ložišta. Kanali su

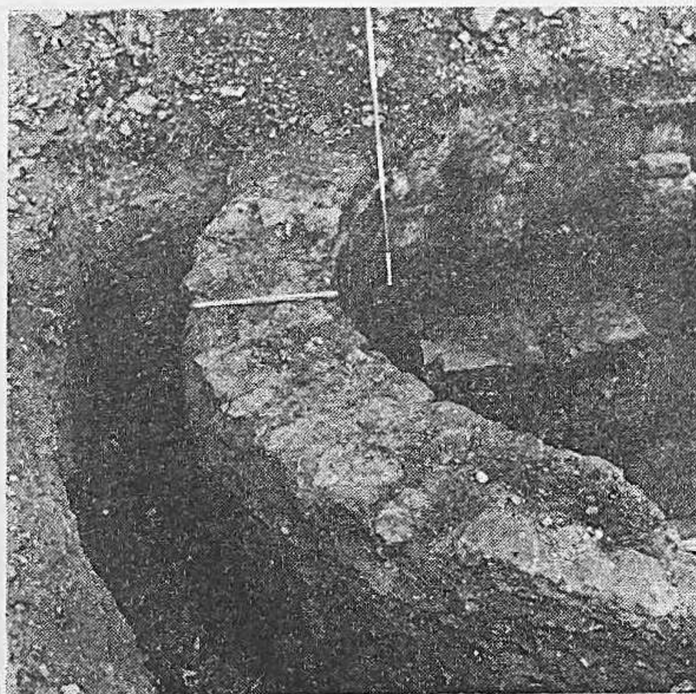

Sl. 8 — 1: Rimski temeljni zid otkriven u sondi 11. — 2: Sjeverozapadni dio iskopa u toku radova.

1: Römische Grundmauer in Sonde 11. — 2: Der nordwestliche Teil der Ausgrabung zur Zeit der Arbeiten.

oblikovani opekom većeg formata (35 × 40 cm), koja postepeno prelazi u luk, koji se nije sačuvao (sl. 11/2). Tragovi hipokausnog sistema grijanja sačuvani su i u prostoriji B. Za baze stupića mjestimično je umjesto opeke bio upo-

1

2

Sl. 9 — 1: Tlocrt istraženog objekta u iskopu. — 2: Dio polukružnog zida apside u prostoriji A u toku radova.

1: Grundriss des erforschten Objekts in der Ausgrabung. — 2: Teilansicht der halbkreisförmigen Mauer der Apsis im Raume A während der Arbeiten.

1

2

Sl. 10 — 1: Zid br. 7 (v. nacrt), koji je zatvorio jedan kanal ložišta u prostoriji A. — 2: Zid br. 6 (v. nacrt).

1: Mauer Nr. 7. (s. Plan) welche einen Heizungskanal im Raume A absperrte. — 2: Mauer Nr. 6. (s. Plan).

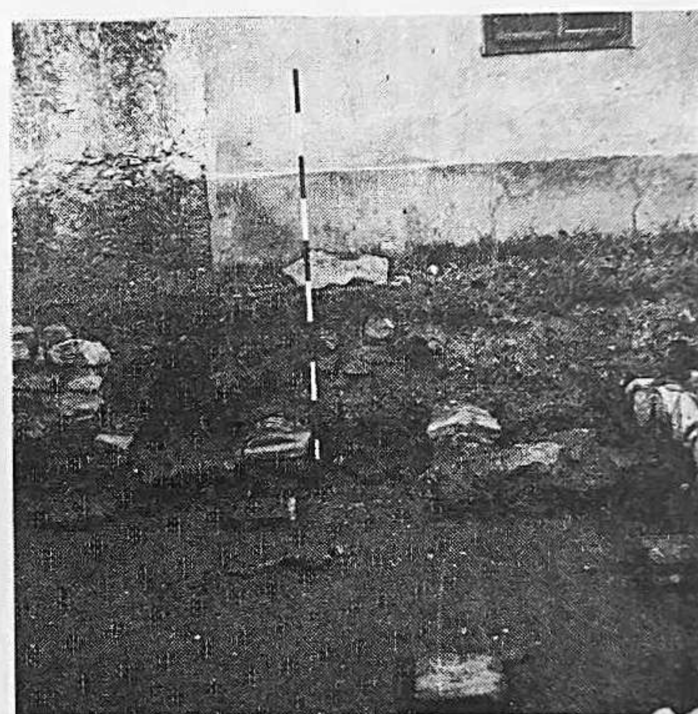
trebljen pločast kamen. Sačuvani dijelovi stupića naslanjaju se na 15 cm debeo sloj maltera bijele boje sa dosta primjese krupnijeg šljunka u sebi. U zidu označenom brojem 3, koji je koso položen u odnosu na poprečne zidove sa sjeveroistočne i jugozapadne strane, vide se tragovi nekadašnjeg kanala za strujanje toplog zraka zatvorenog već u antici (sl. 13/1). Tragovi hipokausnog sistema otkriveni su i u prostoriji D, gdje stupići od kvadratne opeke leže na podu popločenom velikim opekama četvrtastog oblika (sl. 12/1). U zapadnom zidu te prostorije otkriven je ostatak donjeg dijela kanala za prolaz toplog zraka, koji leži u razini poda i građen je od veće preklopne opeke (sl. 12/2). Tragovi stupića hipokausta otkriveni su i u prostoriji E, te u dijelu otkrivene prostorije C.

Sondiranjem sjeverozapadno od objekta, uz vanjsko lice temeljnog zida apside, otkriven je donji dio zida na dubini od 1,30 m od površine koji je dijelom ukopan u sloj šljunka i pijeska a leži na sloju gline za koji pretpostavljamo da predstavlja prirodni netaknuti sloj. Iznad razine poda prostorije otkriven je sloj pepela te velika količina obrušenog građevnog materijala, koji je pripadao gornjim dijelovima objekta. U odnosu na urušeni građevni materijal, koji čini većinu nalaza u relativno plitkom sloju gornjeg nasipa, nađeno je vrlo malo ostalog pokretnog arheološkog materijala, koji bi mogao koristiti pri dataciji otkrivene arhitekture. U potrazi za jednim boljim stratigrafskim osloncem otvorena je sonda 13 u smjeru istoka od jugoistočnog ruba iskopa gdje se pretpostavljalo da se objekt širi, te sonda A u produžetku prostorije B udaljena 12 m od ugla što ga čine zidovi 8 i 3. Obe sonde, kako se istraživanjem potvrdilo, otvorene su na prostoru širenja objekta.

U istočnom profilu sonde 13 jasno se uočila razina poda ispod kojeg se provlačio sloj gara (sl. 7). U najnižim slojevima ispod razine gara nađeni su dijelovi velike posude vrlo dobre fakture sa izrazito metličastim ukrasom raspoređenim u horizontalne zone, te ulomak trbušaste posudice finih tankih stijenki, ukrašene ispod vrata i preko trbuha pojasom tankih ureza. Posuda je tamne crno-sive boje izglačana do jakog metalnog odsjaja[22] (sl. 23/3, 4 i sl. 24/3). Uz tu ranocarsku keramiku druge polovice I stoljeća n.e. nađeni su i manji fragmenti lonca ili zdjele ukrašene nizovima četvrtastih uboda te brončani novac iz druge polovice I stoljeća n.e.[23] (sl. 19/1, 3 i sl. 25/4). Inventaru tog sloja pripada i mala brončana koljenasta fibula[24] (sl. 16/5). Istom vremenskom horizontu pripada i kvalitetna metličasta keramika nađena s vanjske strane apside, identična onoj iz sonde 13. (sl. 23/1, 2, 5, 6). Taj je nalaz kao i nalaz prstenastog dna tanjura ili zdjele iz terrae sigillatae s tragovima duguljasta pečata nađen na nivou

1

2

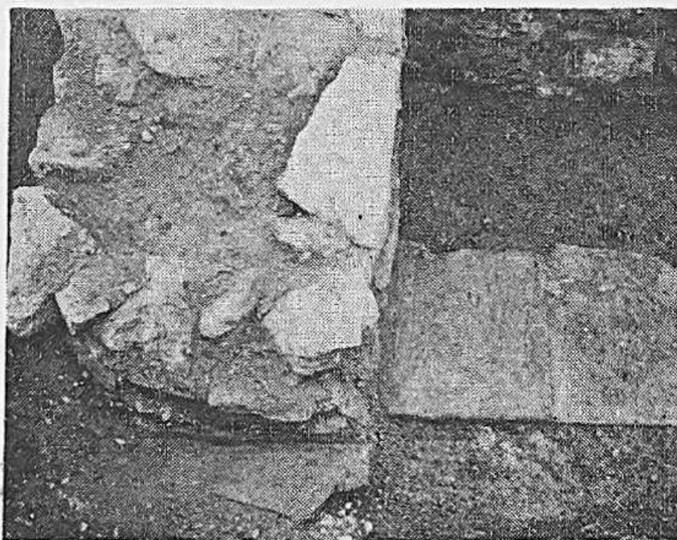
Sl. 11 — 1: Prostorija A (v. nacrt). — 2: Prostorija A (v. nacrt). Pogled na kanale ložišta.

1: Raum A (s. Plan). — 2: Raum A (s. Plan). Ansicht der Heizungskanale.

gline na kojem leži apsidalni zid. U pečatu mogu se raspoznati ostaci natpisa *Sulpici* koji atribuiraju posudu južnogalskoj radionici La Graufesenque vrlo aktivnoj u I st. n.e.[25] (sl. 25/2). U nešto višim slojevima tog dijela iskopa, ispod i u visini nivoa poda prostorije A nađeno je dosta ulomaka ranocarske keramike II stoljeća n.e., poput pažljivo formiranog grla amfore, posude s bradavičastim ukrasom što imitira staklene uzore, terrae sigillatae s tragovima pe-

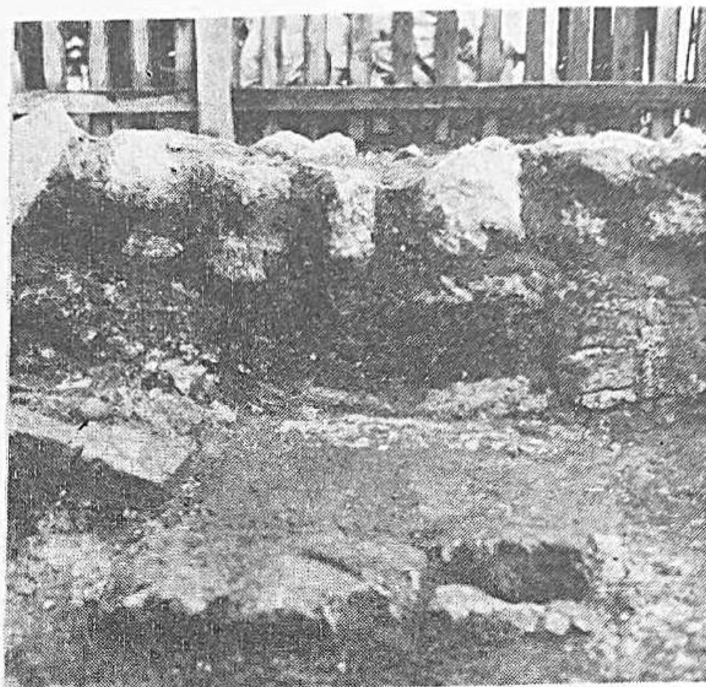
1

2

Sl. 12 — 1: Dio sačuvanog podnog popločenja u prostoriji D (v. nacrt). — 2: Detalj zida br. 9 s tragovima podnog popločenja i tragom kanala u zidu.

1: Teil der erhaltenen Bodenfliessen im Raume D (s. Plan). — 2: Detail der Mauer Nr. 9 mit Spuren der Bodenfliessen und Spur des Kanales in der Mauer.

1

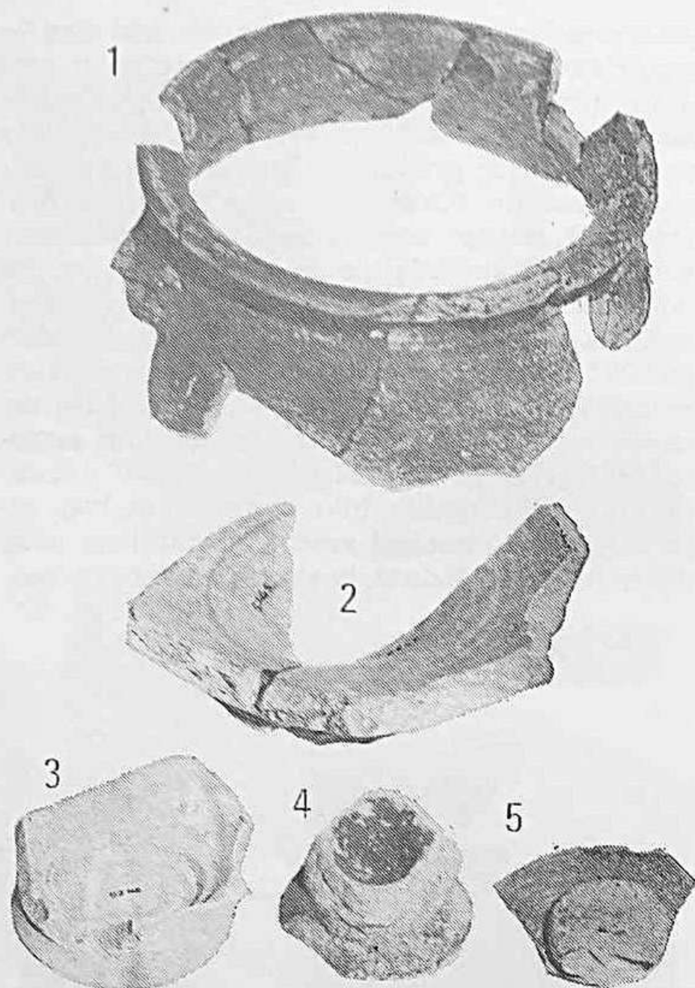
2

Sl. 13 — 1: Zid br. 3 (v. nacrt) s tragovima zatvorenog kanala. — 2: Grob br. 1 u prostoriji A (v. nacrt).

1: Mauer Nr. 3 (s. Plan) mit Spuren des versperrten Kanals. — 2: Grab Nr. 1 im Raume A (s. Plan).

čata, te dio zemljane lampice sa profiliranom drškom i ostatkom reljefnog ukrasa po sredini diska[26] (sl. 18/4; sl. 24/1; sl. 25/1; sl. 24/4). Pozivajući se opet na stratigrafiju sonde 13 moramo konstatirati da su ulomci keramike nađeni do razine poda, ranocarskog obilježja, a da je

nalazi ranocarske keramike iz druge polovice I stoljeća n.e. nađeni na nivou gline na kojem leži apsidalni zid. Istom vremenskom periodu pripadaju nalazi novca, keramike i fibula nađeni ispod nivoa gara u sondi 13 te ulomak terrae nigrae nađen u sondi A[27] (sl. 25/7). Kao odraz intenzivnog života u II stoljeću n.e. primjerci su keramike tog vremena zastupljeni u mnogim nalazima nađenim na dubini ispod ra-

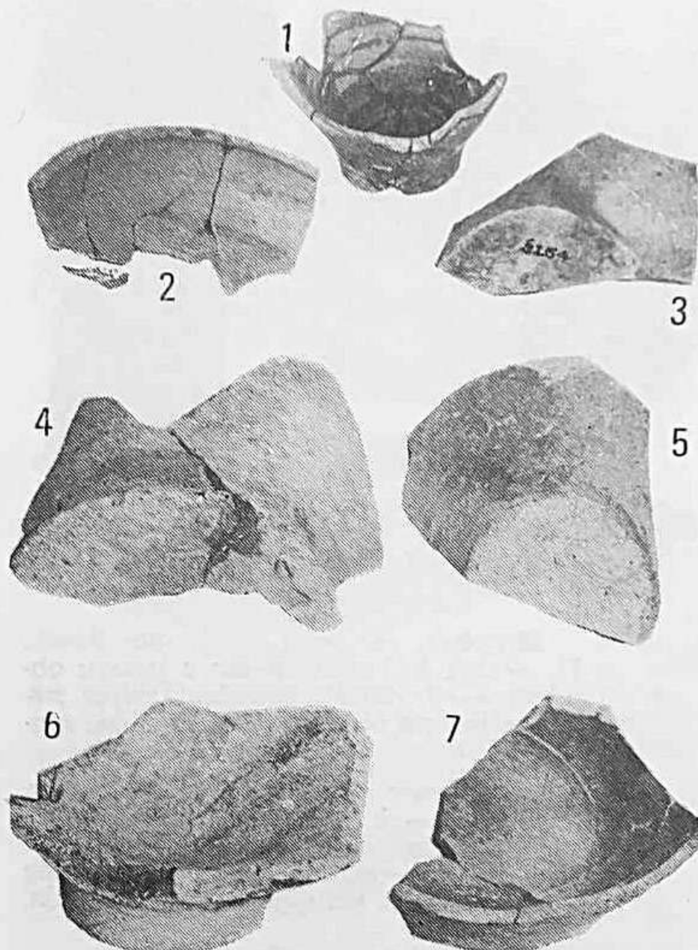

Sl. 14 — 1: Zemljana urna. Sonda 4. — 2: Ulomci tanjura iz sive gline. Sonda 7. — 3: Dno vrča. Sonda 7. — 4: Dno zdjele ili tanjura. Sonda 13. — 5: Dno zdjele ili tanjura kosih stjenki. Sonda 13.

1: Tonurne. Sonde 4. — 2: Fragmente eines Tellers aus grauer Keramik. Sonde 7. — 3: Bodenfragment eines Kruges. Sonde 7. — 4: Boden einer Schüssel oder eines Tellers. Sonde 13. — 5: Boden einer Schüssel oder eines Tellers mit schrägen Seiten. Sonde 13.

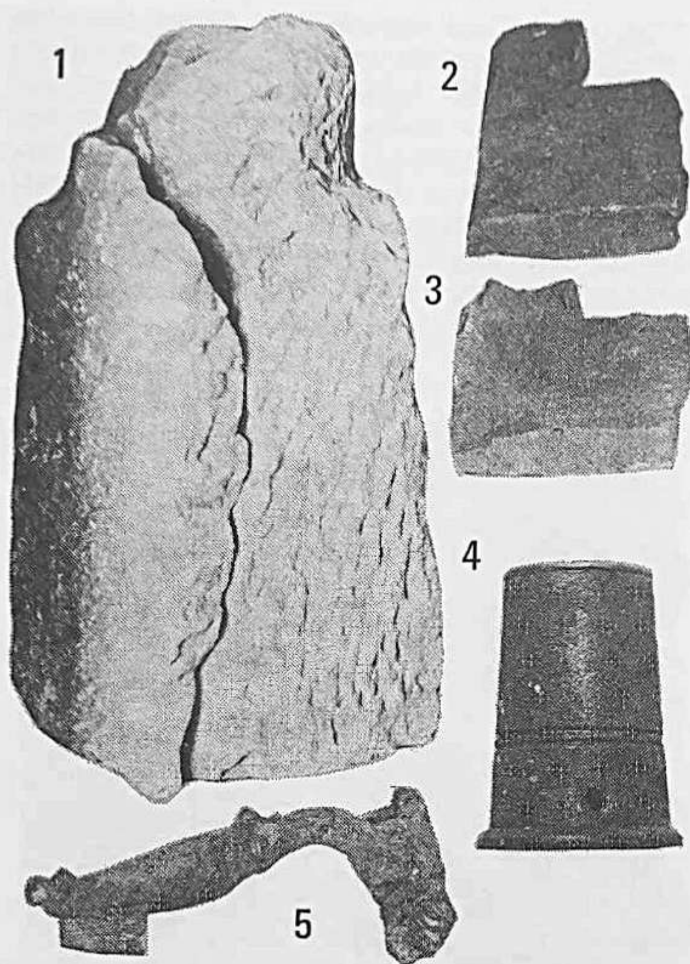
između nivoa poda i gornjih dijelova sonde nasjeo jedan sterilni sloj nabijene zemlje na kojem leži tanji sloj zemlje pomiješane s garom u kojem su nađeni rijetki ulomci obične kućne keramike, sive, žute, debljih stijenki i loše kvalitete koje očito pripadaju kasnijim razdobljima carstva (sl. 14/5). Vrlo rijetki ulomci takve keramike nađeni su u urušenom građevnom materijalu otkrivenog dijela objekta (sl. 15/4, 5).

Ono što se na temelju analize keramike i ukupnog arheološkog materijala može zaključiti jest trajanje života na ovoj lokaciji od druge polovice I stoljeća n.e. do u kasno III i IV stoljeće n.e. Donju granicu čvrsto označuju

Sl. 15 — 1: Dno vrča. — 2: Tanjur ravna dna, bojen s vanjske strane ruba. Sonda 16. — 3: Dno vrča. Sonda 4. — 4: Dno lonca ili vrča, gruba keramika. Sonda 10 (iskop). — 5: Dno vrča, gruba keramika. Sonda 10 (iskop). — 6. Noga i dno zdjele grube keramike. Sonda 16. — 7: Dno lonca, siva keramika. Sonda 7.

1: Bodenteil eines Kruges. — 2: Teller mit flachem Boden, auf der äusseren Seite des Randes bemalt. Sonde 16. — 3: Boden eines Kruges. Sonde 4. — 4: Bodenteil eines Topfes oder Kruges, grobe Ware. Sonde 10. — 5: Boden eines Kruges, grobe Ware. Sonde 10. — 6. Fuss und Boden einer Schüssel grober Ware. Sonde 16. — 7: Boden eines Topfes, graue Ware. Sonde 7.

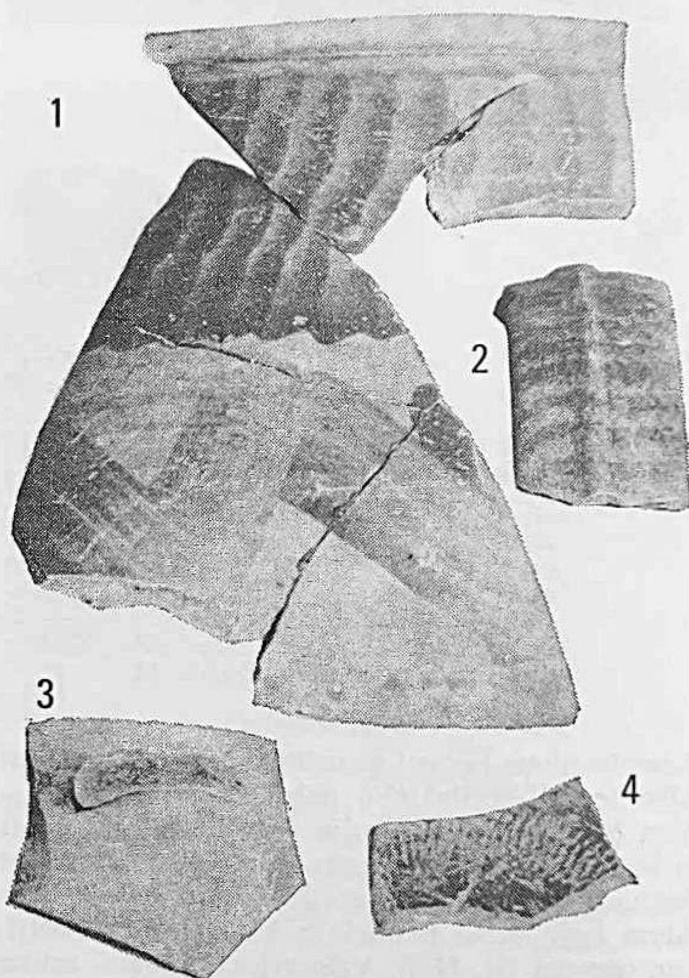
Sl. 16 — 1: Miljokaz, sačuvani donji dio. Sonda 11. — 2. i 3: Tubuli, nalaz u iskopu objekta. — 4: Šuplji brončani tuljac nađen u iskopu objekta. — 5: Fibula, sonda 13.

1: Erhaltener Teil eines Meilensteines. Sonde 11. — 2, 3: Tubuli, Funde anlässlich der Freilegung des Objektes. — 4: Hohle, bronzene Tülle, bei Freilegung des Objektes gefunden. — 5: Fibula, Sonde 13.

zine podova objekta. Za kasnija stoljeća govorili bi rijetki primjerci grublje keramike lošije izrade koji po obliku pripadaju tom vremenu a nađeni su u građevnom šutu otkrivenog objekta, te u gornjim slojevima sonde 13 i sonde A (sl. 15/4, 5; sl. 14/4, 5).

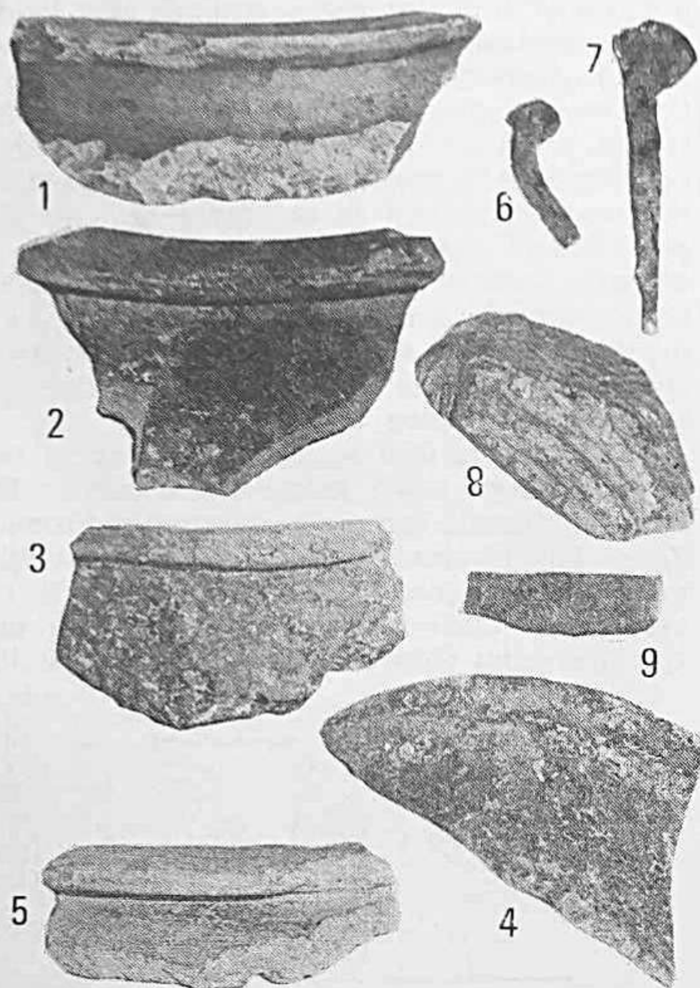
Sigurno je da je u tako velikom rasponu objekt na toj lokaciji doživljavao mnoge promjene koje sve nismo mogli konstatirati. On je u svakom slučaju obnavljan na istom mjestu što pokazuje nivo poda iznad sloja gara u sondi 13.

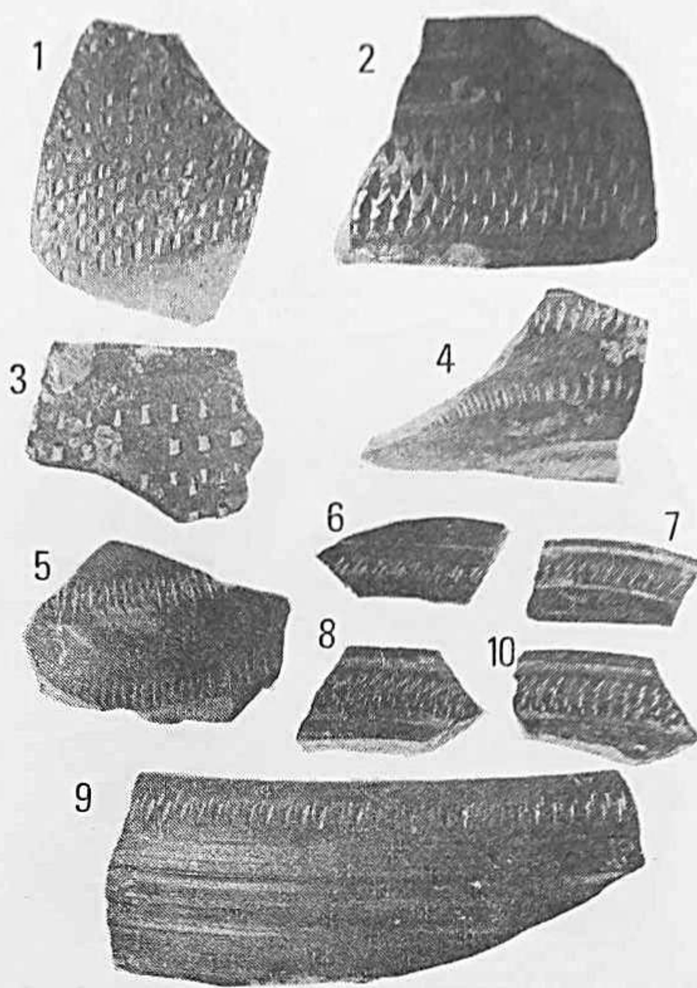
Otkriveni tragovi hipokausnog sistema grijanja u prostoriji A pripadaju građevnoj fazi nastaloj u prvoj polovici III stoljeća n.e. Ta se građevna faza, po našem mišljenju, nadovezuje na dijelove objekta koji je vjerojatno u gornjim dijelovima obnovljen nakon markomanskih ratova, za što bi po svemu sudeći govorio i nalaz rimskog građevnog šuta u sondi 7. Mislimo da ranijoj tlocrtnoj slici pripada već prostorija B, unutar koje su nađeni rijetki ulomci keramike II stoljeća n.e. te brončani novac, po portretu vjerojatno Komod, nađen u sloju podne žbuke prilikom kopanja drenažnog kanala[28] (sl. 25/5; sl. 24/2). Toj bi ranijoj tlocrtnoj slici mogao s obzirom na položaj pripadati i zid označen br. 8 koji jednim svojim dijelom zatvara prostoriju B. U času reorganizacije prostora koja je uslijedila bilo obnovom nakon rušenja ili samo uslijed promjene namjene ovog dijela objekta, dodana je apsida i novi hipokau-

Sl. 17 — 1, 2, 3: Dijelovi marmoriziranog vrča. Sonda 11. — 4: Ulomak dna tanjura kosih stjenki. Sonda 11.

1, 2, 3: Fragmente eines marmorierten Kruges. Sonde 11. — 4: Fragment eines Tellerbodens (Teller mit schrägen Seiten). Sonde 11.

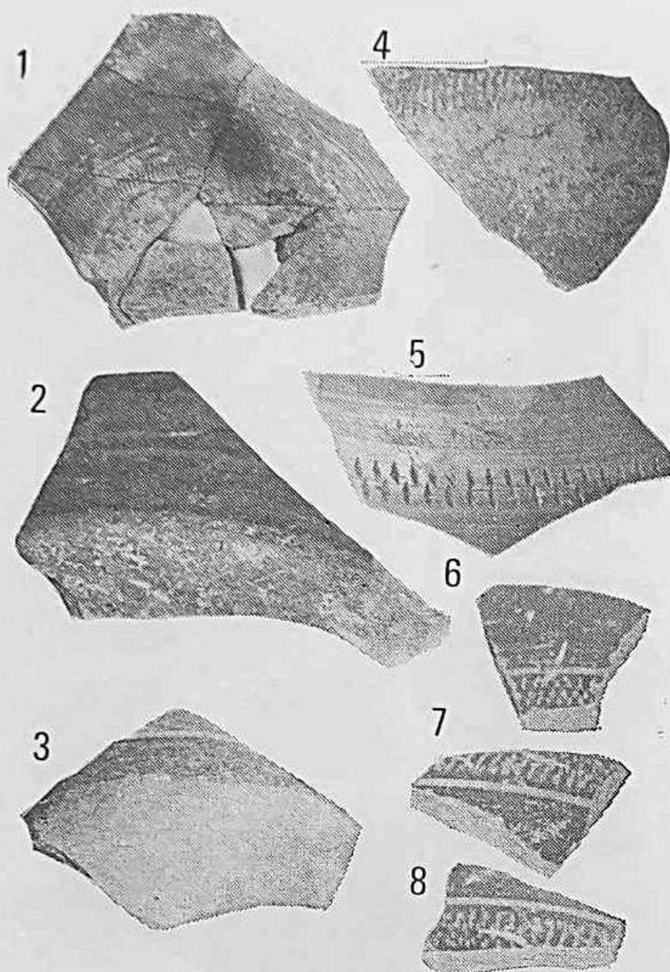

Sl. 18 — 1: Ulomak grla veće posude za hranu. Sonda 11. — 2: Ulomak grla veće posude za hranu s ukrasnom valovnicom ispod ruba. Sonda 10 (iskop). — 3: Ulomak grla i ruba veće posude za hranu. Sonda 10 (iskop). — 4: Ulomak grla i ruba amfore. Sonda 10 (iskop). — 5: Ulomak veće posude za hranu, grlo i rub. Sonda 13. — 6: Željezni čavao. Sonda 11. — 7: Željezni čavao. Sonda 11. — 8: Grumen olova. Sonda 11. — 9: Ulomak željezne oštrice noža. Sonda 11.

1: Halsfragment eines grösseren Vorratsgefässes. Sonde 11. — 2: Halsfragment eines grösseren Vorratsgefässes mit Wellenartiger Verzierung unterhalb des Randes. Sonde 10. — 3: Halsfragment eines grösseren Vorratsgefässes. Sonde 10. — 4: Hals- und Randfragment einer Amphore. Sonde 10. — 5: Fragment eines grösseren Vorratsgefässes, Hals und Rand. Sonde 13. — 6: Eiserner Nagel. Sonde 11. — 7: Eiserner Nagel. Sonde 11. — 8: Bleiklumpen. Sonde 11. — 9: Fragment einer eisernen Messerklinge. Sonde 11.

Sl. 19 — 1, 3: Ulomci posude s urezanim ukrasom. Sonda 13. — 2: Ulomak ruba i trbuha zdjele ili tanjura fine keramike s urezanim ukrasom. Sonda 7. — 4: Dio dna i trbuha zdjele sive keramike s urezanim ukrasom. Sonda 13. — 6—10: Ulomci ruba i trbuha zdjela iz kvalitetne gline, crne bojane s urezanim ukrasima. Sonda 13.

1, 3: Gefässfragmente mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 13. — 2: Fragment des Randes und Bauches einer Schüssel oder eines Tellers feiner Ware mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 7. — 4: Teil des Bodens und des Bauches einer Schüssel grauen Keramik mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 13. — 6—10: Fragmente des Randes und Bauches einer Schüssel feiner Keramik, schwarz bemalt mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 13.

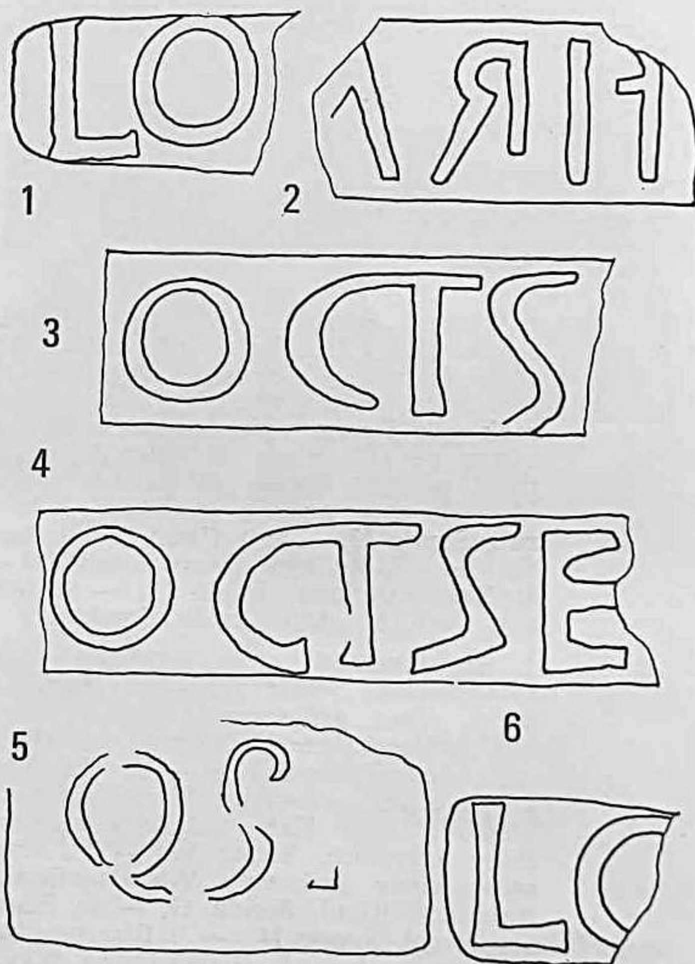

Sl. 20 — 1: Unutrašnja strana dna tanjura kosih stjenki, crveno obojenog i ukrašenog pojasom ureza. Sonda 16. — 2: Ulomak ruba i dna tanjura ravna dna. Po rubu bojen crveno. Sonda 10 (iskop). — 3: Ulomak trbuha vrča, djelomično bojen. Sonda 10 (iskop). — 4: Ulomak stjenke tanjura ili zdjele crveno bojene i ukrašene urezanim ukrasom. Sonda 13. — 5: Ulomak stjenke narančasto bojane posude s urezanim ukrasom. Sonda 7. — 6—8: Ulomci crveno bojenih posuda s urezanim ukrasom. Sonda 13.

1: Innenseite des Tellerbodens (mit schrägen Seiten), rot bemalt, mit eingeschnittener, bandartiger Verzierung. Sonde 16. — 2: Fragment des Randes und Bodens eines flachen Tellers. Am Rande rot bemalt. Sonde 10. — 3: Fragment des Bauches eines Kruges, teilweise gefärbt. Sonde 10. — 4: Fragment einer Teller oder Schüsselseite, roter Farbe mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 13. — 5: Fragment einer Gefässeite, oranger Färbung mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 7. — 6—8: Fragmente rot gefärbter Gefässe mit eingeschnittener Verzierung. Sonde 13.

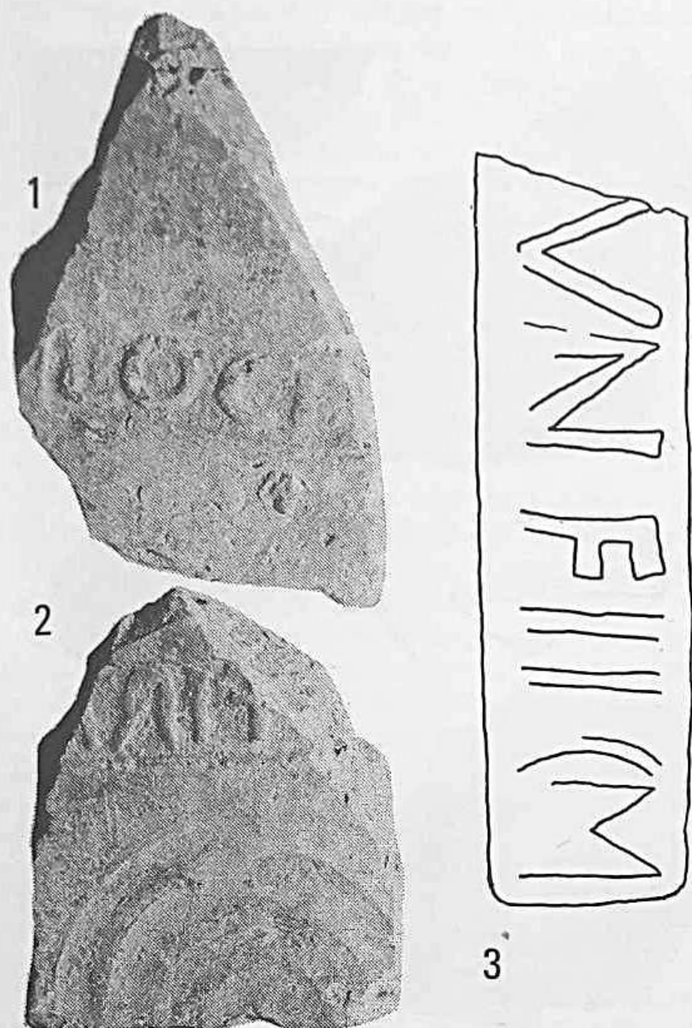
sni sistem adekvatniji novoj namjeni, balneumu. Kanal za prolaz toplog zraka u zidu br. 3 služio je također u jednoj drugoj tlocrtnoj koncepciji otkrivenog dijela objekta te je promjenom te koncepcije a ujedno i namjene prostorije B kanal zatvoren. Pretpostavljena namjena prostorije A proizlazi iz analize primijenjenog materijala, koji je za razliku od onog u prostoriji B otporan na vodu. Primjena hipokausnog sistema zagrijavanja u svim prostorijama odraz je prvenstveno klimatskih uvjeta u ovim krajevima a ne funkcije pojedinih prostora u kompleksu čitavog objekta, odnosno njegovog otkrivenog dijela.

S obzirom na lošu sačuvanost otkrivenih temeljnih zidova teško je govoriti o ranijim ili kasnijim fazama izgradnje, odnosno zidovima. Zidovi koji bi eventualno bili negirani temeljima otkrivenog objekta nisu nađeni. Vrlo je vjerojatno s obzirom na plitak kulturni sloj da su i naknadni zidovi koristili stara ležišta ili

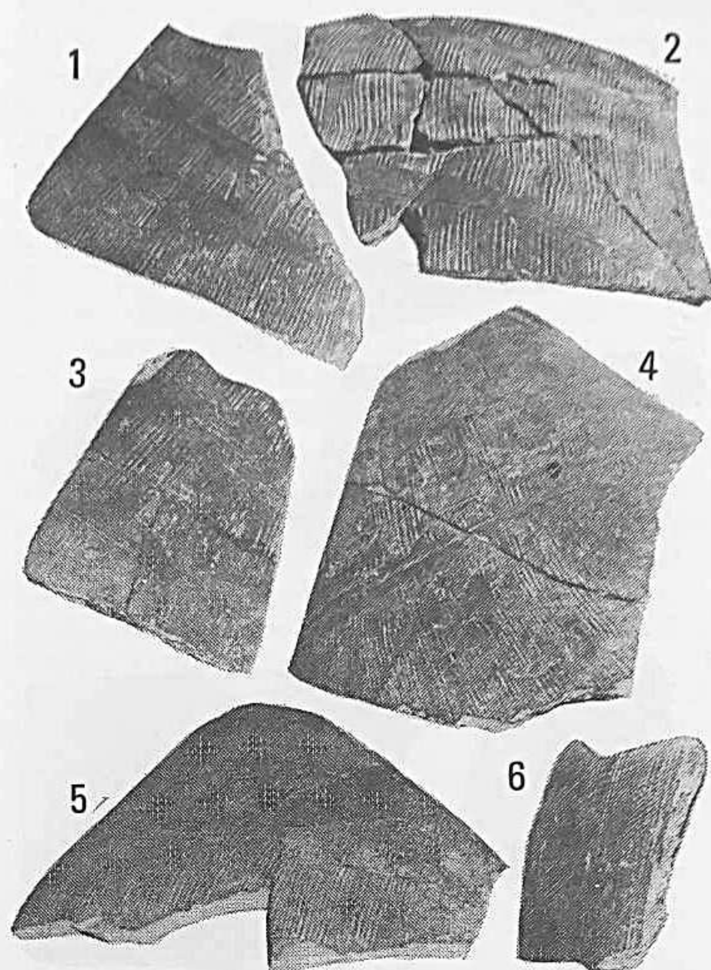
Sl. 21 — Radionički pečati nađeni na ciglama u sondi 7.

Werkstattstempel auf Backsteinen in Sonde 7.

Sl. 22 — 1, 2: Cigle s radioničkim pečatom. Sonda 7. — 3: Radionički pečat nađen na cigli u sondi 7.

1, 2: Backsteine mit Werkstattstempel. Sonde 7. — 3: Werkstattstempel auf einem Backstein in Sonde 7.

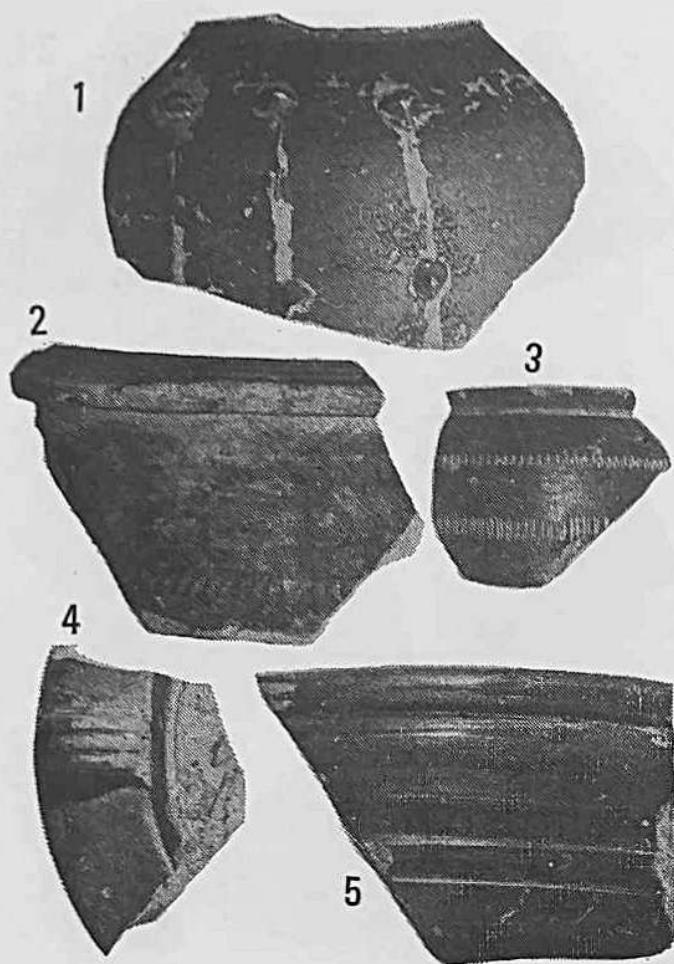

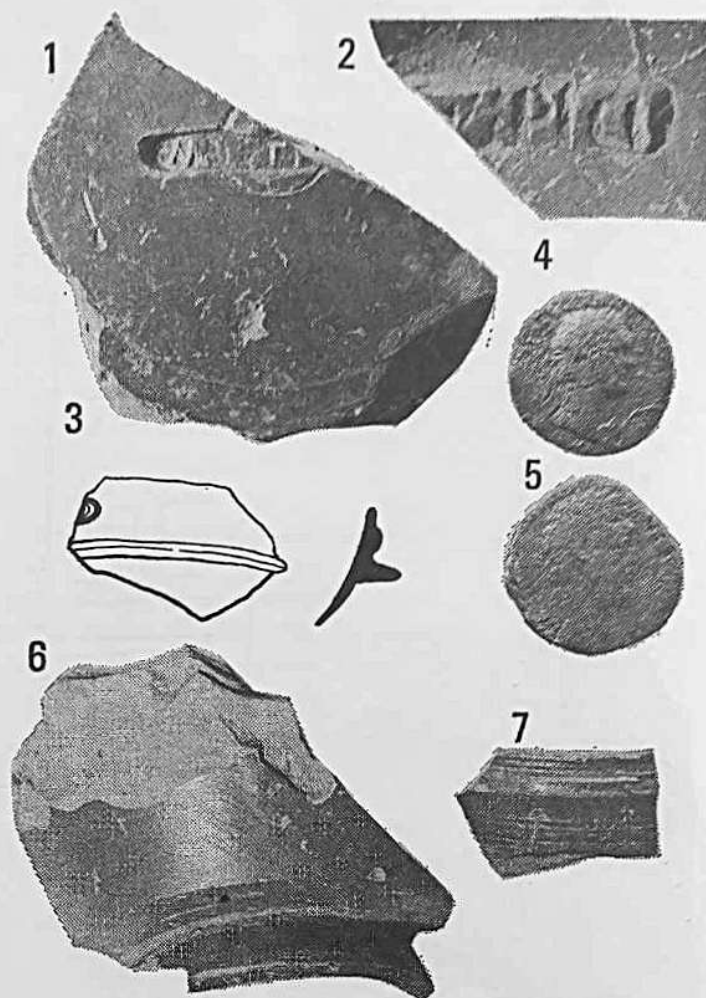
Sl. 23 — 1, 2, 5, 6: Ulomci metličaste keramike, dijelovi veće posude za spremanje hrane. Sonda 10 (iskop). — 3, 4: Ulomci veće posude metličasta ukrasa za spremanje hrane. Sonda 13.

1, 2, 5, 6: Fragmente von Besenstrich — Keramik, Teile eines grösseren Vorratsgefässes. Sonde 10. — 3, 4: Fragmente eines grösseren Vorratsgefässes mit Besenstrichverzierung. Sonde 13.

ranije temelje. Ostaci grobova bez grobne arhitekture i bez priloga nađeni na nivou poda prostorija A i B potječu iz kasnijeg vremena kad je objekt već bio ruševina. Ravna podloga poda i obilje građevnog materijala dobro su poslužili za improvizirani ukop (sl. 13/2). Po karakteru otkrivenih prostorija, nalazima životinjskih kostiju te vrstama keramike nađene u iskopu i u područjima gdje se objekt širio, očito je da otkrivena arhitektura pripada kompleksu rimske vile. Vrlo je teško samo na temelju otkrivenog dijela govoriti o kojem se tipu vile radi, tim više što istraženi objekti vila na području Panonije imaju u većini slučajeva slične apsidalne prostore ukomponirane u različite tlocrtne sheme.[29] Također ti prostori imaju sličnu funkciju bilo da se radi o bazenu ili jednostavnoj kupaonici.

Mislimo da karakter i funkciju ove vile treba povezati s lokacijom na kojoj je nastala.[30] To je u svakom slučaju vila koja je svoj ekonomski prosperitet zahvaljivala povoljnom položaju na prometnoj rimskoj magistrali, odražavajući svojom djelatnošću, vjerujemo, onaj karakter koji se pripisuje pretpostavljenom antičkom naselju u Petrijancu. Naselju, koje se uglavnom

Sl. 24 — 1: Ulomak vrata i trbuha crvenosmeđe bojene posude s bradavičastim ukrasima. Sonda 10 (iskop). — 2: Ulomak ruba i trbuha vrča s marmorizacijom, ukrašen pojasom ureza. Sonda 10 (iskop). — 3: Ulomak ruba i trbuha manje posude sivocrne boje, ukrašene pojasima urezana ukrasa. Sonda 13. — 4: Ulomak lampice. Sonda 10 (iskop). — 5: Ulomak ruba i stijenke tanjura ili zdjele i kvalitetne, crno bojene i glačane gline. Sonda A.

1: Hals-und Bauchfragment eines rötlich-braun gefärbten Gefässes mit Warzenverzierung. Sonde 10. — 2: Rand- und Bauchfragment eines marmorierten Kruges, verziert mit bandartigen Einschnitten. Sonde 10. — 3: Rand- und Bauchfragment eines kleineren Gefässes schwärzlich-grauer Färbung, verziert mit bandartigen Einschnitten. Sonde 13. — 4: Fragment eines Lämpchens. Sonde 10. — 5: Rand - und Seitenfragment eines Tellers oder einer Schüssel aus feinem schwarzgefärbtem und geglätteten Ton. Sonde A.

Sl. 25 — 1: Unutrašnja strana dna tanjura, vidljiv dio pečata. Sonda 10 (iskop). — 2: Pečat sigilate. Sonda 10 (iskop). — 3: Ulomak padanske sigilate. Sonda 7. — 4: Novac. Sonda 13. — 5: Novac iz poda prostorije B. Sonda 10 (iskop). — 6: Ulomak dna i stijenke kvalitetne sigilate. Sonda 11. — 7: Ulomak ruba i stijenke manje posude iz kvalitetne sive gline, s crnom prevlakom. Ukrašena horizontalnim brazdama i urezima u obliku vertikalnih štapića. Sonda A.

1: Innenseite des Tellerbodens, sichtbarer Teil des Stempels. Sonde 10. — 2: Sigilata Stempel. Sonde 10. — 3: Fragment einer padaner Terra Sigilata. Sonde 7. — 4: Münze. Sonde 13. — 5: Münze aus dem Fussboden des Raumes B. Sonde 10. — 6: Boden und Seitenfragment eines Gefässes feiner Qualität — Terra Sigilata. Sonde 11. — 7: Rand und Seitenfragment eines kleineren Gefässes feiner Ware, aus grauem Ton mit schwarzem Überguss. Verziert mit horizontal angeordneten Warzen und vertikalen stäbchenartigen Einschnitten. Sonde A.

smjestilo u blizini i na području današnjeg središta Petrijanca, na položaju koji pruža najbolje uvjete za obranu, prvenstveno od poplava, koje su tu i danas, uslijed jakih podzemnih voda, česte. To se antičko naselje priljubilo uz rimsku cestu, čiji tragovi otkriveni na više mjesta, ukazuju na trasu te ceste koja je većim dijelom prolazila s južne strane današnjeg naselja, prateći smjer ulice Vladimira Nazora. U sjeverozapadnom dijelu Petrijanca s njom se vjerojatno djelomično i poklopila, s obzirom da su tragovi rimske ceste otkriveni i sa njene sjeverne strane u blizini područja bivše tvornice alkohola.[31]

Mnogobrojna keramika nađena tokom istraživanja većinom pripada tipičnoj naseobinskoj keramici nađenoj i na ostalim lokalitetima jugozapadne Panonije. Od oblika zastupljene su najčešće zdjele (sl. 24/5), lonci, vrčevi (sl. 20/3) i tanjuri ravna dna malo uvijena ruba i djelomično bojeni (sl. 20/3; sl. 15/2), tanjuri kosih stijenki (sl. 20/1), te posude većih dimenzija za spremanje hrane kao dolija i amfore (sl. 18/1-5). Većim dijelom to je ranocarska keramika II stoljeća n.e., bogata primjercima importirane keramike. S jedne strane takva situacija odraz je općeg ekonomskog prosperiteta koji se tokom II stoljeća n.e. odražava i pojačanom urbanizacijom jugozapadne Panonije, uvjetovanog izgradnjom dravskog limesa i jačanjem njegove gospodarstvene baze u pozadini. S druge strane nedaleka Petovija predstavljala je bogato tržište, pa kao što se i danas manja naselja koriste najbližim većim centrom, tako je i antičko naselje u Petrijancu koristilo sve prednosti njegove blizine.[32]

Da je naselje živjelo i dalje govore i rijetki nalazi keramike s obilježjima karakterističnim za kasnija stoljeća carstva.[33] U tim stoljećima zbog sve češćih upada barbarskih plemena i pustošenja, ekonomski prosperitet naselja opada zajedno s propašću cjelokupne privrede Panonije, a blizina ceste postaje prije mana nego vrlina. Nije li odraz tog nesigurnog doba i loših slutnji šaka zlata zakopana s nadom u bolja vremena?[34]

[1] Liber Memorabilium župne crkve u Petrijancu. — J. KLEMENC — B. SARIA, Archaeologische Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj, Beograd—Zagreb 1936, str. 25 (u daljnjem tekstu Blatt Ptuj).

[2] Š. LJUBIĆ, Arkeološke crtice iz mog putovanja po nekojih predjelih Podravine i Zagorja god. 1879. Vjesnik arkeološkog društva II, Zagreb 1880, str. 110—111. — Blatt Ptuj, str. 25 i 26. — J. ARUETH, Die antiken Gold und Silber Monumente des k. k. Müntz und Antiken kabinettes in Wien, Wien 1850, str. 35. — I. KOVRIG, Die Haupttyppen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, Diss. Pann. II 1937, str. 99 i 128. — R. NOLL, Von Altertum zum Mittelalter, Wien 1958, str. 53 i 54. — Nalaz je većim dijelom pohranjen u Beču a manjim dijelom, čini se u Budimpešti. Vidi: E. LASZOVSKI, Prinosi Hrvata za mađarski narodni muzej u Budimpešti, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, NS II, 1896/97, Zagreb 1897, str. 14. — Na mjestu gdje je nalaz pronađen nalazi se danas kuća u vlasništvu obitelji Jambrek, kbr. 102, ulica Vladimira Nazora.

[3] Prije arheoloških istraživanja u Petrijancu sakupljeni su svi raspoloživi podaci o slučajnim arheološkim nalazima s tog područja. Na temelju tih podataka izrađena je karta, vidi sliku br. 1. Podaci se spominju: M. FULIR, Topografska istraživanja rimskih cesta na varaždinskom i međimurskom području (1960—1967), Razprave VI, ljubljana 1969, str. 404. Podatak koji se u tekstu odnosi na nalaz srebrne žlice nije točan. Predmet pripada kasnom srednjovjekovnom inventaru, vidi puncu. Također vidi: B. VIKIĆ—M. GORENC, Prilog istraživanju antiknih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, posebna publikacija Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, Zagreb 1969, str. 5 i 6.

[4] FR. KENNER, Noricum und Pannonien Mittheilungen des Alterthums Vereins zu Wien XI, Wien 1870, str. 121.

[5] Blatt Ptuj, str. 25 i 91. — TH. MOMMSEN, CIL III (Karte: Raetia, Noricum, Pannonia), str. 128. — P. KATANČIĆ, Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniarum, Zagreb 1795. — A. MUCHAE, Das Römische Noricum, Graz 1825, str. 2160 i priložena karta.

[6] M. ABRAMIĆ, Poetovio—Fürer durch die Denkmäler der Römischen Stadt, Wien 1925, str. 8 — B. VIKIĆ-M. GORENC, navedeno djelo, str. 6.

[7] S. PAHIĆ, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem, Arheološki Vestnik, XV—XVI, Ljubljana 1964—1965, str. 315. — M. FULIR, Osvrt na položaj današnjeg Varaždina u nizu nekadanjih rimskih postaja, Godišnjak gradskog muzeja u Varaždinu broj 4, Varaždin 1970, str. 8.

[8] Ta su istraživanja vršena 1969. i 1970. godine. Tokom studenog 1969. sudjelovali smo pri sondažnim istraživanjima s bivšim kustosom arheološkog odjela Gradskog muzeja u Varaždinu ŽELJKOM TOMIČIĆEM. Tom prilikom otvoreno je ukupno 17 sondi. U 1970. godini preuzeo je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu nastavak radova na istraživanju dijela antičkog objekta otkrivenog 1969. godine, te je osim istraživačkih radova izveo i radove na njegovoj konzervaciji i prezentaciji. Tom prilikom otvorene su još dvije sonde, jedna u neposrednoj blizini objekta a druga

s južne strane ulice Vladimira Nazora. Vidi na planu sonde A i B (prilog 1). Rezultati istraživanja vršenih 1969. godine sumirani su u vidu elaborata »Istraživanje arheološke podloge Petrijanca«, što su ga izradili Ž. Tomičić i I. Šarić. Primjerci elaborata nalaze se u Gradskom muzeju u Varaždinu, Regionalnom Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu i u Skupštini općine Varaždin. U spomenutom elaboratu, opisane su sve sonde te je lokacija svake sonde unesena u katastarsku skicu u mjerilu 1:500. Stoga se nećemo upuštati u opise svake pojedine sonde, već ćemo se ograničiti samo na one rezultate, koji će nadamo se, pridonijeti boljem poznavanju antičkog naselja u Petrijancu. Kao siguran oslonac datiranja pojedinih građevnih faza arhitekture, te kao čvršći okvir pojedinim vremenskim etapama života na ovom lokalitetu poslužit će nam onaj pokretni arheološki materijal za kojeg pretpostavljamo da je nađen u netaknutom sloju ispod nivoa poda u sloju gara i sl. Preostali velik broj pokretnog arheološkog materijala, naročito keramika, pružit će nam karakterističnim izborom mogućnost okvirne datacije. Moramo također istaći da uprkos relativno velikog broja sondi nije bilo moguće razraditi jednu stratigrafsku shemu koja bi slojevito prezentirala trajanje ovog lokaliteta. Tome pridonosi činjenica da je djelovanje podzemnih voda na tom području tako jako, da se antički sloj ovisno o položaju pojedinih zona lokaliteta, nalazi relativno plitko pod površinom, te je u tim slučajevima bio izložen većem uništavanju prilikom obrade zemlje. Neke sonde locirane na topografski povišenim položajima kao npr. u središtu Petrijanca, dale su do određene dubine izmiješan materijal što je i razumljivo s obzirom na veću izgradnju na takvom položaju. Materijal iz dubljih slojeva nađen je često poremećen zbog pustošenja još u antici.

[9] Za dosadašnje rezultate vidi: M. FULIR, citirana djela.

[10] Ulomci ruba i dijela trbuha posude grube fakture sa dosta primjese kvarca i pijeska. Boja tamno siva. Promjer otvora 18 cm, debljina stjenke cca 1 cm, (sonda 4) (sl. 14/1). — Ulomak dna vrča sivo-crne boje. Faktura srednje kvalitete. Visina 6 cm, promjer dna 6 cm. S unutarnje strane vidljiva rebra, (sonda 4) (sl. 15/1).

[11] Zahvaljujem kolegici ZDENKI DUKAT, kustosu Arheološkog muzeja u Zagrebu za pomoć pri određivanju novca.

[12] Zahvaljujem dr BRANKI VIKIĆ-BELANČIĆ na pomoći pri obradi keramičkih nalaza u Petrijancu.

[13] Av.: IMP LIC LICINIVS PF AVG — Glava sa lovor vijencem okrenuta na desno Rv: IOVI CONSERVATORI AVGG, NN — Jupiter nag, stoji okrenut nalijevo, ogrtač prebačen preko lijevog ramena, drži u desnoj ruci Viktoriju; do nogu orao sa vijencem u kljunu; u egzergu SIS — kovnica Siscia. Promjer novca 2,2 cm. Slično: COHEN VII^{2}, str. 201, br. 123.

[14] Ulomci vrča ili amfore vrlo dobre marmorizacije crvene i narančaste boje. Rub izvrnut profiliran brazdama. Prema izvedbi marmorizacije pripada prvoj polovici II stoljeća n. e. Vidi sličan materijal: B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Istraživanja u Jalžabetu kao prilog upoznavanju života u zaleđu dravskog limesa, (u daljnjem tekstu Jalžabet), Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, (u daljnjem tekstu Vjesnik), 3. serija, svezak III, Zagreb 1968, str. 88, Tab. VII, sl. 1; B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Prilog istraživanju antičkog naseobinskog kompleksa u Varaždinskim toplicama, Vjesnik, 3. serija, sv. VI—VII, str. 103, Tab. XV, 5 i 6.

[15] Ulomak dna tanjura kosih stijenki, iznutra crveno bojen i ukrašen pojasom sitnih ureza. Veličina 5,5 cm × 4,2 cm.

[16] H. RICKEN — C. FISCHER, Die Bilderschüsseln der Römischen Töpfer von Rheinzabern, Bonn 1963, str. 148. T. 129a.

[17] Ulomak ruba i trbuha manje zdjele iz sive gline kvalitetne fakture. Siva sjajna prevlaka ukrašena širim pojasom kopljastih ureza (5,2×4,5), inv. br. 5260, deb. stjenke 9 mm. (sl. 19/2). Sonda 7. — Ulomak trbuha posude od žute gline guste i kvalitetne fakture, narančasta prevlaka glačana do jakog sjaja. Ukrašen pojasom ureza. (6,3×3,3 cm), inv. br. 5257 (sl. 20/5). Sonda 7.

[18] Av: AVRELIVS CAES ANTON AVG PII F — glava okrenuta na desno Rv: TR POT XIII COS II S C — božica Nade ide nalijevo držeći cvijet a drugom rukom podiže odjeću. Promjer: 2,6 cm. Sonda 7. — COHEN III^{2}, str. 73, br. 744 — Sestercij kovan 159. g. — J. SZILAGYI, Inscriptiones Tegularum Pannonicarum, Diss. Pann. II, 1, Budapest 1933; str. 109, Tab. XXI, sl. 54a, 54b. — M. ABRAMIĆ, citirano djelo, str. 62. — Naši primjerci: Tab. XIV, sl. 1, 3, 4, 6; Tab. XV, sl. 1. — J. SZILAGYI, citirano djelo, str. 109, Tab. XXXI, sl. 56a, 58a. — M. ABRAMIĆ, citirano djelo, str. 62. — Naši primjerci: Tab. XIV, sl. 2; Tab. XV, sl. 2. — J. SZILAGYI, citirano djelo, Tab. XXXII, sl. 68a, 68b, 68c. — Naš primjerak: Tab. XIV, sl. 5.

[19] B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Jalžabet, str. 94.

[20] Av: TI CLAVDIVS CAESAR AVG, PM TR P IMP P P — glava okrenuta nalijevo Rv: LIBERTAS AVGVSTA S C — božica Slobode stoji okrenuta na desno držeći kapu i ispruženu lijevu ruku. Promjer 3 cm. Sonda 7. — COHEN I^{2}, str. 254, br. 47—2, Sestercij kovan 41. godine.

[21] Ulomak ruba i trbuha posude vrlo dobre kvalitete crvene tamne boje. Ispod ruba ukrašena rozetom, sačuvana djelomično. Preko trbuha opasana konzolnim rebrom. Dimenzije: 4×2,5 cm, debljina stjenke 2—3 mm. inv. br. 5256. (sl. 25/3). Sonda 7. Sličan materijal vidi: B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Neka obilježja ranocarske keramike u jugozapadnoj Panoniji, Starinar, NS, Knjiga XIII—XIV, Beograd 1962—1963, str. 90 i 91, sl. 4/3.

[22] Ulomak posude ima dimenzije: visina 4,5 cm, širina 5 cm, debljina stjenke 2 mm. Glina siva vrlo dobre kvalitete. Sonda 13. sl. 24/3.

[23] Ulomak zdjele sive keramike, ukrašen nizovima utisnutih četverokuta. Faktura kvalitetna. Debljina stjenke 5 mm, veličina 5,6×5,2 cm, inv. br. 5341. Sonda 13. sl. 19/1. — Ulomak keramike mat sive boje, ukrašen nizom utisnutih četverokuta. Faktura srednje kvalitete. Debljina stjenke 5 mm, veličine 3,9×3 cm, inv. br. 5375. Sonda 13, sl. 19/3. — Po portretu Domicijan. Promjer 2,5 cm. sl. 25/4).

[24] Dužina fibule 3 cm. Naš primjerak datiramo u I st. n. e., točnije u drugu polovicu I stoljeća s obzirom na nalaz novca iz tog vremena (vidi bilješku 23)). — B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Obilježje i kronologija novootkrivene antikne nekropole u Držićevoj ulici u Zagrebu, Iz starog i novog Zagreba II, Zagreb 1960, str. 38. — L. PLESNIČAR-GEC, Se-

verno Emonsko grobišče, Grob. br. 110, Tab. XXIX sl. 13 i 14 (primjerci slični našem primjerku).

[25] Ulomak dna tanjura iz tamno crvene sigilate. Pečat s nutarnje strane. Vrlo kvalitetna faktura gline. Veličina 6×2,3 cm, promjer dna cca 8 cm, inv. br. 5001. Sonda 10. Pečat — sl. 25/2. — J. DECHELETTE, Les vases céramiques ornés de la Gaule Romaine, 1904, I, str. 85 i 103.

[26] Ulomak vrata i trbuha posude crveno smeđe boje, koja se ljušti i puca. Glina žuta, kvalitetna. Na trbuhu u dva paralelna reda ukrašena ispupčenim bradavicama. Iznutra također bojena crveno smeđom bojom. Veličina: 6,5×10 cm, debljina stijenke 4 mm. Sonda 10. sl. 24/1. — Ulomak dna posude iz kvalitetne sigilate, tipa Dragendorff 33, veličina: visina 2 cm, širina 5×2 cm, inv. br. 5132. Sonda 10. sl. 25/1. Sa nutarnje strane na dnu tragovi pečata M ... TI. — Ulomak lampice tamno smeđe boje, veličina 3,2×5 cm, širina drške 8 mm, debljina stjenke 3,5 mm. Sonda 10, sl. 24/4. S obzirom na malu sačuvanost ulomka teško je govoriti kojem tipu naša svjetiljka pripada. Ispupčeni prsten koji obrubljuje disk i ukras u disku koji mora da je sveden na prikaz ljudske figure bez nekih drugih dodatnih elemenata, mogao bi lampicu atribuirati tipu Ivanyi br. VII, tome u prilog govorila bi i trakasta drška. Vidi: B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Vjesnik 3. serija — sv. V, Zagreb 1971, str. 113.

[27] Ulomak ruba manje posude iz kvalitetne gline, sive boje. Ispod ruba i po dijelu trbuha ukrašena horizontalnim finim brazdama. Brazde mjestimično prekinute štapičastim urezom. Veličina 3×2 cm, Sonda A. Sl. 25/7. Debljina stjenke 2,5 mm. Posuda je crne boje jaka sjaja.

[28] Ulomak ruba i trbuha vrča sa tragovima slabije marmorizacije. Namaz tamno crvene boje. Rub horizontalno izvrnut prema vani, kaneliran. Po sredini trbuha pojas ukrasnih ureza. Veličina: 6×7,5 cm, širina ruba 1,5 cm, debljina stjenke 4 mm, Sonda 10 (skop). Sl. 24/2. — Promjer novca nađenog u podu prostorije B je 2,8 cm.

[29] E. B. THOMAS, Römischen Villen in Pannonien, Budapest 1964, str. 355.

[30] E. B. THOMAS, citirano djelo, str. 379 i 380.

[31] Vidi o tome također: M. FULIR, Topografska istraživanja rimskih cesta na varaždinskom i međimurskom području, Razprave VI, Ljubljana 1969, str. 372 i 374 (priložena karta).

[32] Vidi o tome općenito: B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Keramika i njen udio u trgovinskom prometu južne Panonije u rimsko carstvo doba, Arheološki Vestnik XIX, Ljubljana 1968. — Cigle s radioničkim pečatom nađene u sondi 7, pripadaju ptujskim radionicama. Sl. 21. i 22.

[33] O obliku života u kasno carsko doba ne možemo govoriti zbog nedostatka pouzdanih pokazatelja. Pogotovo nije bilo moguće naći tragova u arhitekturi naselja koji bi govorili u prilog tog doba (kasno IV i V stoljeće n. e.). Mislimo da bi o nekom kontinuitetu stanovanja mogli govoriti gornji slojevi sonde 13 (vidi sliku br. 7).

[34] Zadnji novac, unutar ostave pripada Julijanu Apostati (Vidi bilješku 2).

IVAN ŠARIĆ

ANTIKE SIEDLUNG IN PETRIJANEC

(Zusammenfassung)

Die Ortschaft Petrijanec (Kroatien) befindet sich 12 km nord-östlich von Varaždin und liegt an der Strasse welche Varaždin mit Pettau und Marburg verbindet. Das Zentrum der Ortschaft mit Kirche und Park liegt auf einem erhöhten Plateau zu welchem die Hauptstrasse von Petrijanec — die ulica Vladimira Nazora — sichtlich emporsteigt. Das Gelände nördlich dieses Plateaus ist bedeutend niedriger gelegen, während es im Süden sanft abfällt und in eine Ebene übergeht.

Obwohl die ersten archäologischen Funde in Petrijanec bereits 1797 verzeichnet wurden, hat die Archäologie erst zufang des 19. Jh. der Ortschaft Petrijanec grössere Aufmerksamkeit geschenkt — u. zw. als ein reicher römischer Depot-Fund goldener Münzen und goldenen Schmuckes zu Tage kam. Zahlreiche spätere archäologische Funde, welche — durch den weiteren Ausbau der Ortschaft bedingt — immer häufiger wurden, deuteten auf das mögliche Vorhandensein einer bedeutenden antiken Siedlung auf dem Gebiet des heutigen Petrijanec. (Siehe Abb. 1 Plan der Siedlung — Streufund) Diese Überzeugung wurde durch die Tatsache bekräftigt dass sich das Gebiet von Petrijanec auf der Trasse der wichtigen römischen Strasse von Pettau — langs der Drau bis zur Mursa und weiter nach Syrmien — befindet. Auf Grund der Entfernungen der einzelnen Stationen auf dieser Strasse (welche auf antiken Itinerarien verzeichnet sind) besteht die Möglichkeit dass mansio Aqua Viva auf dem Gebiet des heutigen Petrijanec zu lozieren wäre. Obwohl die in Petrijanec unternommenen Forschungen auf diese Frage keine sichere Antwort geliefert haben, glauben wir immerhin dass die erzielten Resultate eine solche Theorie bekräftigen.

Die Forschungsarbeiten wurden 1969 und 1970 unternommen. Im ersten Jahr wurden 17 Sonden geöffnet und im folgenden Jahr wurde die Erforschung eines (in Sonde 10 entdeckten) Teiles eines antiken Objektes fortgesetzt. Ferner wurde — nebst anderen Forschungsarbeiten- die Konservierung und Präsentierung dieses Objektes getätigt. (Siehe Abb. 1, Plan der Siedlung — Sonde)

Den Grossteil der Funde bilden bedeutende Mengen römischer Keramik welche durch ihre Formen, Qualität und Abstammung ein lebhaftes Bild der ehemaligen römischen Siedlung in Petrijanec liefert und in gewisser Weise, durch einzelne Exemplare, die wirtschaftliche Potenz der Siedlung veranschaulicht, (Abb. 3) d. h. einer an der römischen Strasse gelegenen Siedlung, deren Spuren wir an verschiedenen Stellen entdecken konnten. (Siehe Abb. 1. Siedlungsplan, Sonde 2, Sonde B, Sonde 15; siehe Abb. 2, Querschnitt von Sonde 15)

Besondere Aufmerksamkeit wurde dem in Sonde 10 gefundenen Teil eines grösseren römischen Objektes geschenkt, (Siehe Abb. 8/2; Abb. 18/1, 5, Grundriss des erforschten Teils einer Villa; Abb. 6, axometrische Aufnahme des Grundrisses im Masstab 1—50). Mittels Analyse des Baumaterials, dessen Anwendung und einer Analyse des aufgedeckten Teils des Objektes, gelangte man zur Überzeugung dass die architektonischen Reste einer römischen Villa entstammen. Obwohl es schwer war, an Hand dieses nur teilweise freigelegten Objektes den Villentyp zu bestimmen (umsomehr als die erforschen Villenobjekte auf pannonischem Gebiet in der Mehrzahl der Fälle ähnlich ausgeführte Grundrisse in ihren einzelnen Teilen aufweisen) ist es immerhin unwiderlegbar dass es sich um ein grösseres Objekt handelt dessen Bauart und Grundriss sowohl dem Klima wie der Funktion eines solchen Objektes in diesem Teil Pannoniens entsprechen. Au jeden Fall war es eine Villa deren Wohlstand durch ihre günstige Lage auf der verkehrsreichen Strasse bedingt war und deren Wesenszüge den Vorstellungen einer antiken Siedlung in Petrijanec entsprichen. Das Objekt ist auf einer Anhöhe gelegen und entgeht somit den häufigen, noch heute auftretenden, durch starkes Grundwasser bedingten Uberschwemmungen. Das Objekt erfährt von der Häfte des I. Jh. bis in das späte III. Jh. und zu Beginn des IV. Jh. n. Ch. zahlreiche Veränderungen welche sich im Grundriss und an den Spuren etlicher Erneuerungen und Änderungen erkennen lassen. Die Villa ist zugleich ein Spiegelbild der Siedlung selbst und deren Leben. Die Siedlung welche in der Nähe und auf dem heutigen Petrijanec entstanden war, schmiegte sich an die römische Strasse welche (nach den aufgedeckten Spuren zu urteilen) hauptsächlich durch den südlichen Teil des heutigen Petrijanec führte, etwa in der Richtung der Ulica Vladimira Nazora. Im nordwestlichen Teil von Petrijanec deckt sie sich auch wahrscheinlich mit dieser Strasse, da die Spuren auf deren nördlicher Seite entdeckt wurden.

Die zahlreiche, während der Grabungen gefundene Keramik ist grösstenteils typische Siedlungskeramik wie sie auch in anderen Lokalitäten des südlichen Pannoniens auftritt. Es ist grösstenteils

früh-kaiserliche Keramik aus dem II Jh. mit vielen Beispielen importierter Ware. Einerseits ist dies ein Beweis für den allgemeinen wirtschaftlichen Wohlstand welcher sich im Laufe des II. Jh. n. Ch. — zusammen mit dem fortschreitenden Städtebau im südwestlichen Pannonien kundtut — bedingt durch den römischen Limes an der Drau. Andererseits war das unweit gelegene Pettau (Petovija) ein reicher Markt und stand zweifellos in wirtschaftlicher Verbindung mit der antiken Siedlung in Petrijanec, wie es beispielsweise die Funde der aus Pettauer Werkstätten stammenden Ziegelsteine belegen. (Siehe Abb. 21 und Abb. 22.).

Dass die Siedlung auch länger bestanden hatte beweisen einige seltene keramische Exemplare welche die typischen Kennzeichen der späteren Jahrhunderte der Kaiserzeit tragen. In diesen Jahrhunderten des allgemeinen wirtschaftlichen Niederganges Pannoniens, nimmt der wirtschaftliche Wohlstand der Siedlung ab — und die Nähe der einstens verkehrreichen Strasse wird eher zu einer Gefahr als zu einem Vorteil.

● - slučajni nalazi
□ - sonda
PTUJ
VARAŽDIN
UL. VLADIMIRA NAZORA